

נמי — [אם כן] גם עכשיו [שהקדיש אדונך מעשה ידיך] תיסגוי לך — שיספיק לך — בלא העדפה [ויהיה מעשה ידיך להקדש!].

ועונה הגמרא: הקדש גופיה — עצמו — ניהא ליה — נוח לו — שיאכל העבד בהרווחה, כי היכי דלשבח עבדיה — כדי שיבריא העבד בגופו וישבת.

ומקשה הגמרא על דינו של רב:

מה שאמר רב: עושה ופורע חובו — קשה, הרי קמא קמא — כל פרוטה ראשונה שהוא משתכר — קדיש ליה — הינה קדושה מכח הקדשו של האדון.

ומתרצת הגמרא:

שיכול הוא להקדיש את מעשה ידיו. [ואין מכאן הוכחה לענין "עשה עמי ואיני זנך"].

ושואלת הגמרא: אי הכי — אם כך — למאי יב-ב — לשם מה לווה מאחרים ואוכל, הרי מקבל הוא מזונות מרבו?

ועונה הגמרא: להעדפה, לפי שרצה מזונות מרווחים יותר, שאין דרך רבו להאכילו — לווה מאחרים.

ושוב שואלת הגמרא [בדרך של משא ומתן]:

ולימא ליה הקדש⁽²³⁾ — שיאמר לו [כביכול, יטען כנגדו] ההקדש: הרי עד השתא — עד עכשיו — סגי לך — היה די לך — מזונות של האדון בלא שתצטרך העדפה. והשתא

הוא לעשות. רש"י. וראה גם בריטב"א.

23. שאלת הגמרא כאן "ולימא ליה הקדש וכו'" אינה מובנת. שהרי מכיון שמדובר כאן בעושה העבד פחות פחות משה פרוטה, כמו שמפרש רש"י כאן. אם כן מה שהוא עובד אינו שייך כלל להקדש ואין להקדש כל זכות לטעון על מעות אלו.

וכן, מוסיף המהר"ם שיף ושואל, תירוץ הגמרא שלהקדש עצמו נוח שהעבד יבריא ויתחזק, גם כן קשה כנוכח. שהיר מכיון שאין זה שייך להקדש, אם כן אין זה משנה אם נוח הדבר להקדש, אם לאו.

ועוד קשה, לאחר שהגמרא מתרצת שלהקדש נוח שיבריא, מדוע היא חוזרת ושואלת שכל פעולה שהוא עושה מיד מתקדשת. הרי הגמרא כבר אמרה שנוח להקדש שהעבד יבריא!?

ועוד, גם לפי תירוץ הגמרא במסקנא שעושה פחות פחות משה פרוטה ופורע, קשה. מדוע

פורע, הרי אם האדון לא הקדיש פחות משה פרוטה, אם כן עדיין שייך הכל לאדון ואין לעבד שום זכיה.

ומבאר המהר"ם שיף, שבאמת האדון הקדיש את כל מעשה ידי העבד ללא כל שויר. אלא שמאחר ואין הקדש חלק על פחות משה פרוטה [לדעת רש"י. ולדעת ר"י בתוספות אין דעתו שיחול על פחות משה פרוטה], לכן חושב האדון שיצטרפו העבודות [של העבד] עד שיהיו שוה פרוטה ואז יהא הכל להקדש. ועל זה מקשה הגמרא "ולימא ליה הקדש", שהרי מכיון שממילא לעבד אין זכיה, אלא לאדון [עד שיגיע לשיעור פרוטה]. ודעת האדון עצמו היתה לתת הכל להקדש. לכן יטען ההקדש כנגד העבד "עד השתא וכו'". ומתרצת — שההקדש עצמו נוח לו שהעבד יבריא. ודעת האדון היא, שההקדש יחול באופן שנוח להקדש.

וראה עוד מה שתיירץ בפני יהושע ומה שדן בדבריו בספר שערי חיים סימן לד.

לעבד, ורק משום כך חל ההקדש, שהרי אינו יכול האדון לומר לעבד: עשה עמי ואיני זנך. והא — ודין שני של רב מדובר בשאינו מעלה לו מזונות, ולפיכך אין הקדשו חל. ושני הדינים מתיישבים שפיר — היטב.

אלא אי אמרת — אם תאמר, הך — דין ראשון — מדבר בשאינו מעלה לו מזונות, ואף על פי כן חל ההקדש, לפי שיכול הרב לומר לעבד: עשה עמי ואיני זנך. אם כן תמוה הלשון בדין השני "דאי לא עבדא מאן פלח ליה", הלא כל מאן דבעי ניפלחיה — מי שירצה [לסייע לו], יעבדנו ויזון אותו.

ומכח ההכרח להעמיד שמדובר במעלה לו מזונות, מתבטלת ההוכחה מדברי רב, שיכול האדון לומר לעבדו: עשה עמי ואיני זנך.

נסיון להוכיח מדברי רבי יוחנן החולק על רב:

מדובר באופן שכאשר הוא משתכר בפחות פחות משהו פרוטה⁽²⁴⁾ הוא פורע למלוה, לפני שיצטרף לשיעור פרוטה. לפי שעל פחות משהו פרוטה אין ההקדש חל.

ועתה מבססת הגמרא את דחיית ההוכחה מדברי רב:

הכא נמי מסתברא — כך גם מסתבר, שרב דיבר באופן שמעלה לו האדון מזונות: שהרי אמר רב דין נוסף: המקדיש ידי עבדו, אותו העבד עושה ואוכל, דאי לא עבדא — שאם לא יעבד עבדו עצמו — מאן פלח ליה — מי יעבדנו ומי יזמן לו מזונות. והרי בדין זה מבואר שאין הקדשו של האדון חל, ובסתירה לדבריו הקודמים.

ובהכרח, לישוב הסתירה, צריך לומר:

אי אמרת בשלמא — אם תגיד כן יהיו דבריך נוחים ומובנים, והיינו: הך — דין ראשון של רב מדובר במעלה האדון מזונות

אולם, הרשב"א מביא שם, שעל תירוץ זה הקשה רבנו יצחק [ר"י] ממסת כריתות (דף טו עמוד ב), שיכולים השיעורים של פחות משהו פרוטה להצטרף זה לזה לעניין מעילה, אפילו לזמן מרובה. ומשום כך כתב הר"י שכאן הטעם הוא, לפי שלא היה בדעתו שיחול ההקדש על פחות משהו פרוטה.

אכן עיין ברמב"ן שכתב, שמהמשנה בכריתות לא קשה כלל, משום ששם ההקדש עצמו חל על דבר השהו פרוטה, ורק המעילות היו בשווי של פחות משהו פרוטה. ועל כך המשנה אומרת שהמעילות מצטרפות. אבל אצלנו, שההקדש עצמו היה על פחות משהו פרוטה, אין כל הוכחה שהמעילות מצטרפות.

ומכל מקום הסכים הרמב"ם עם הקושיא

24. שיטת רש"י כאן היא, שאין הקדש חל על פחות משהו פרוטה. ובתוספות (דיבור המתחיל: פחות), הקשו עליו מבבא מציעא. ותירץ ר"י שבאמת הקדש חל אף על פחות משהו פרוטה. וכאן הטעם הוא, לפי שאין דעתו של המקדיש שיחול הקדש על פחות משהו פרוטה. וראה ברשב"א שהאריך יותר. וכתב לתרץ, שאף שהקדש חל על פחות משהו פרוטה. מכל מקום אין מועילין בפחות משהו פרוטה. אלא שיש להקשות, אם כן, איך נוטל העבד את מה שהוא עושה לפרוע חובותיו. הרי מכל מקום יש איסור דרבנן לקחת ממון זה שחל עליו הקדש. ועל כן מתרץ הרשב"א, שכאן מותר לעבד לעשות זאת לכתחילה, מהטעם שהגמרא מתרצת, שלהקדש עצמו נוח שהעבד יבריא.

תא שמע: דאמר רבי יוחנן: הקוטע יד עבדו של חבירו, נותן שבתו [שכר ימי מחלה שהתבטל ממלאכתו]⁽²⁵⁾ ורפואתו⁽²⁶⁾ [דמי ריפוי] לרבו. ואותו העבד ניזון מן הצדקה.

ומכך ששכר שבתו לאדון והוא עצמו ניזון מן הצדקה, שמע מינה — ניתן ללמוד מכך — שיכול הרב לומר לעבד "עשה עמי, ואיני זנך"!

ודוחה הגמרא: הכא במאי עסקינן: במעלה לו האדון לעבד מזונות.

אך שואלת הגמרא: אי הכי — אם כן — אמאי — מדוע [צריך הוא להיות] — ניזון מן הצדקה?

ועונה הגמרא: להעדפה. שהוא צריך מפני חוליו להוסיף על מזונותיו.

ומקשה הגמרא: אי הכי — אם כן — מדוע אמר רבי יוחנן "ניזון" — שמשמע שמקבל

מן הצדקה רק עיקר מזונות — כדי חייו בלבד. והרי "מתפרנס" מיבעי ליה — היה צריך להשתמש בלשון פרנסה, ולומר: מתפרנס מן הצדקה, שמשמעותה כוללת כל צרכיו?!

אלא, לאו — מוכח מכאן, שרבי יוחנן לא דיבר במעלה לו מזונות. ומכך שבכל זאת שכר רפואתו לרבו, שמע מינה, נלמד מכך שיכול הרב לומר לעבדו: עשה עמי ואיני זנך.

שמע מינה — ואין כל פירכא על הוכחה זו.⁽²⁷⁾

עתה דנה הגמרא בגוף דברי רבי יוחנן:

אמר מר: יש לדון בדברי רבי יוחנן שאמר: נותן שבתו ורפואתו לרבו. שבתו — פשיטא שרבו היא אלא למי? הרי מאחר ומעשה ידיו שייכים לרבו, ודאי שהשבת מגיעה לו!

26. ראה ברש"י (סיכור המתחיל: ורפואתו), שגם הנזק והצער שייכים לאדון. אלא שנוזק לא אמר רבי יוחנן, לפי שזהו דמי ידו ופשוט הוא שייך לרבו, שהרי הפחית את ערכו של העבד, השייך לאדון. וצער, כלול ברפואתו, כמו שהגמרא מפרשת בהמשך שהכוונה לצער הנגרם לו מהתרופה החריפה שנוטל. וכמו כן צער המכה, שאף הוא שייך לאדון.

27. וכתבו הרשב"א והריטב"א שכן היא ההלכה, שיכול האדון לומר לעבדו: עשה עמי ואיני זנך. וכן פסקו הרמב"ם (פרק ז מהלכות עבדים הלכה ז), והשלחן ערוך (יורה דעה סימן רסז סעיף כ וסעיף כא).

מבבא מציעא, ואף לדעתו הקדש חל על פחות משה פרוטה, אלא שכאן לא היה דעתו לכך, וכמו שכתבו התוספות.

וראה עוד באור שמח (פ"ו מערכין הי"ט), שהקשה על שיטת רש"י מגמרא במסכת ערכין. וכתב שם לחלק בין קדושת דמים לקדושת הגוף. וראה גם בקובץ שעורים (קידושין מב).

25. ומוסיף רש"י שאף על פי שנותן לו דמי ידו [שזהו הנזק], מכל מקום צריך לשלם לו את ההפרש בין המלאכה שעשה עד כה לבין משכורתו של סתם שומר [שומר קישואין], שזוהי המלאכה שיוכל לעשות מכאן ואילך. כל זה נכלל בשכר בטלה.

— לחמשה יומי — וצריך לתת לרופא שכר חמישה ימים. ועבדו ליה סמא חריפא — ועשו לו תרופה חזקה — ואיתסי בתלתא יומי — והוא התרפא תוך שלושה ימים.

מהו דתימא — היינו חושבים לומר — צערא דידיה הוא — צער זה שנוסף לו בגלל התרופה החריפה, שייך לו [ולא לאדון]. ואם כן הוא יקבל את שכר שני הימים חלף הצער שנצטער — קא משמע לן — לכן בא רבי יוחנן להשמיענו שאינו כן. אלא כל ריוח או שבח הבא לידי העבד, זוכה בו האדון, כמו רווחים המגיעים לו משורו וחמורו — באשר הוא רכוש.

ועתה חוזרת הגמרא לדון במחלוקת חכמים ורבי מאיר במשנה, אם זכות היא לעבד שיצא מתחת יד רבו לחירות, או חובה.

ומביאה הגמרא ברייתא:

תניא: אמר רבי אלעזר [אחד מן החכמים

ואם תתריך⁽²⁸⁾ שבא להשמיענו את הדין הקודם, שיכול הרב לומר לעבד עשה עמי ואיני זנך, ואף כאן אינו זנו. אם כן מספיק שיאמר: "אותו העבד ניזון מן הצדקה", ואין צורך להוסיף ששבתו לרבו.

ועונה הגמרא:

רפואתו איצטריכא ליה — לעניין דמי רפואתו הוצרך להשמיע חידוש. שהאדון מקבלם. ואע"פ שאין זה ריוח הבא ממעשה ידיו. ואגב רפואתו שנה התנא גם את דין שבתו.

ושואלת הגמרא: הלא דמי רפואתו, דידיה היא — של העבד הם — דבעי⁽²⁹⁾ — [שהרי הוא] צריך — איתמויי ביה, להתרפאות על ידם?!

ועונה הגמרא: לא צריכא — לא נצרך דין זה אלא באופן דאמדהו — שהעריכו [בית הדין] את משך הזמן הדרוש לטיפול רופא

28. רש"י.

ממוני, אלא רק חיוב לרפא אותו, לכן שייך הוא לעבד לצרכי רפואתו.

ולפי זה, אם ימות הנחבל [מעצמן] קודם שירפאהו מהחבלה, אין היורשים זכאים לתבוע את דמי הריפוי שהיה חייב לנחבל.

ונראה, שלפי זה מובן הדין המובא במסכת בבא קמא (דף פה), שאין הנחבל יכול לומר לחובל: "תן לי את הכסף הרפואה ואני ארפא את עצמי". משום שהחובל אומר לו: "אתה תפשע ולא תרפא את עצמך ויקראו לי שור המזויק". ואם באמת היה לנחבל זכות ממון אצל החובל, הרי שבשעה ששילם לו את דמי הריפוי כבר מילא חובתו. ומה איכפת לו שהנחבל לא ירפא את עצמו. אלא בודאי שאין לו כלפיו חוב ממון, אלא חיוב לרפואתו. ולכן אם הוא לא

29. בספר קובץ שעורים (כתובות אות ריח וגיטין אות יא) שואל, שלכאורה גם אם שייך הריפוי לעבד, לפי שצריך הוא להתרפא על ידו. מכל מקום מה שקנה העבד קנה רבו, והאדון צריך לזכות בזה.

ומשאלת הגמרא, אומר הקובץ שעורים, מוכח שהריפוי שחייב החובל לנחבל אינו חוב ממוני שנוצר בעקבות החבלה. שאם כן, היה צריך האדון לזכות בחוב זה מיד עם החבלה. אלא שהחיוב של החובל הוא לרפא את הנחבל בכל האמצעים, וכשאינו לו דרך אחרת צריך הוא לשכור רופא שיטפל בנחבל. ולכן שואלת הגמרא שמכיון שאין זה חוב

המקבלת גט מבעלה, מודים אנו שחוב הוא לה, שכן פסלה בכך מן התרומה, [שכבר אינה אשת כהן], וכמו כן מפסידה בכך מן המזונות, שהיה חייב לזונה עד כה. [בעוד שבעבד — רשאי האדון שלא לזונן].

ושואלת הגמרא: מאי קאמרו ליה — מה שאלוהו חכמים [לרבי מאיר] — ומאי קא מהדר להו — ומה תשובה השיב להם. הרי על שאלתם מן המזונות, שרשאי האדון שלא לזונן ושלא לפרנסו, לא ענה מאומה. ואין בדבריו מענה, אלא לשאלתם מן התרומה.

ומסבירה הגמרא את תשובת רבי מאיר:

הכי קאמר להו — כך הוא ענה להם: השבתוני על המזונות, שאין האדון מפסידו בשחרור, שהרי ממילא, [גם בעודו עבד], רשאי הוא שלא לזונן משלו. אך מה תשיבוני על התרומה — הרי כל עוד לא שחררו האדון, יכול הוא לאכול תרומה משל אחרים, מכח היותו עבד כהן. (32) ואם כן, רק השחרור הוא המפסידו מן התרומה, והרי

החולקים עם רבי מאיר]: אמרנו לו למאיר: (30) והלא זכות הוא לעבד שיוצא מתחת ידי רבו לחירות.

אמר לנו: חוב הוא לו, והראיה: שאם היה עבד של כהן, הרי ברגע שמשחררו פוסלו מן אכילת התרומה.

אמרנו לו: והלא בלאו הכי יכול הוא למונעו [גם בלי לשחררו], שהרי מה הדין אם ירצה האדון שלא לזונן ושלא לפרנסו — הרי הוא רשאי! נמצא, שאינו מפסידו בשחרורו כלום.

אמר לנו: ומה אילו עבד כהן שברח — מבית אדונו ואשת כהן שמרדה על בעלה וברחה מביתו, הלא אוכלין הם בתרומה אצל אחרים. אם כן מוכח, שגם כשאדונו מונע ממנו אכילת תרומה, עדיין יכול הוא לאוכלה אצל אחרים, שהרי עבד כהן הוא. אך לעומתו: וזה שגשגתחרר אינו אוכל באף מקום. אם כן חוב הוא לו!

אמרו לו חכמים: (31) אבל לעניין אשה

חוב זה אלא חיוב רפואה. ואם לא ישתמש בזה לצרכי רפואה, אינו חייב לו כלל דמים אלו.

30. מפני שחבירו הוא אינו קורהו רבי. רש"י.

31. רש"י והריטב"א מפרשים שקטע זה מדברי חכמים הוא. אבל התוספות להלן (דף יג עמוד א, דיבור המתחיל: ומה עבד כהן וכו') סוברים שמשפט זה הוא סיום דברי רבי מאיר.

32. כן מפרש רש"י. ובתוספות (סוף דיבור המתחיל: השבתוני) הוסיפו לומר, שגם חולקין לו תרומה בגורן לשיטת רבי יוסי שחולקין תרומה לעבד אף על פי שאין רבו עמו.

ירפא עצמו כראוי תשאר החבלה לחובתו של החובל.

ועוד נראה, שגם מדברי הריטב"א בסוגייתנו מוכח כדברי הקובץ שעורים. וזה לשונו: "והכא לא שייך טעמא — לא שייך שיוכה האדון בדמי הרפואה מטעם — שיכול הרב לומר לעבד: עשה עמי ואיני זנך. דהא כי זכי ליה רחמנא — כשזיכתה לו התורה ריפוי לנחבל — לאיתסויי ביה הוא דזכי ליה — רק להתרפא בו זיכתה לו. דכתיב — שהרי כתוב בפסוק: "רפא ירפא". ואי לא בעי לאתסויי בה — ואם לא ירצה [העבד] להרפא בדמי הרפואה — לא יהיב ליה מידי — אינו חייב [החובל לתת לו כלום]. עד כאן לשונו. אשר נראה מבואר בדבריו, שאין

חוב הוא לעבד. ואין יכול השליח לזכות עבורו דבר שהוא חוב.

ואזיל לעלמא — וילך לו למקומות אחרים ושם יאכל תרומה, שכן:

המשך דברי רבי מאיר: וכי תימרו — ואם תחזרו ותטענו כנגדי: ודאי אין קבלת השליח חוב, שהרי אי בעי — אילו רצה [האדון לשחררו] — אינו חייב לעשות זאת דווקא על ידי השליח. אלא זריק ליה גיטא — היה זורק לעברו את הגט ברשות הרבים [אפילו שלא לתוך ידו אלא] לתוך ארבע אמות⁽³³⁾ שהוא עומד בהם — ופסיל ליה — [וכך ישחררנו] ויפסלנו מעתה באכילת תרומה.

ומה אילו עבד, כיון שברח, ואשת כהן ג-א שמרדה על בעלה וברחה, הלא אוכלים הם בתרומה. [ואילו] זה העבד המשוחרר אינו אוכל. ולכן אני טוען ששחרורו חוב הוא לו! ומשהסבירה הגמרא את דברי רבי מאיר, שואלת היא:

הרי שפיר קאמר לחו — היטב ענה להם רבי מאיר. [ומעתה, מה ישיבו חכמים על דבריו?]

אף אני אענה לכם: שביק ליה — מיד יעזובנו העבד ויברח. ולא ימציא עצמו למקום שבו יוכל האדון לפוסלו בזריקת גט.

אמר רבא: היינו דקא מהדרי ליה במתניתין — תשובת חכמים מופיעה במשנה: "מפני

מסרב להאכילו עדיין לא פקעה מעלת היותו עבד כהן, עד שישחררנו. ולכן, יכול הוא לאכול אצל אחרים.

ונראה, שאם אכן מקיים העבד מצות אכילת תרומה, הרי שיצטרך לברך על מצוה זו. וכמו שכתב הרמב"ם (פרק טו מהלכות תרומות הלכה כב) וראה כס"מ. ומכל מקום מדברי הרמב"ם בפירוש המשניות משמע שאין באכילת העבד שום מעלה, ראה שם.

וראה בספר מנחת יהודה שתמה לפישרו של דין זה. שהרי לכאורה, דוקא בזמן שהאדון רוצה לתת לו מזונות, נחשב התרומה שאחרים נותנים לו, כאילו נתנה לכהן והוא נתנה לעבד. וכן מוכח מדברי הריטב"א במסכת עבודה זרה (דף טו עמוד א), שהמאכיל בהמת כהן בתרומה מקיים בזה מצות נתינה לכהן. וכמו כן המאכיל עבדו של כהן, נחשב לו כאילו נתנה לכהן עצמו. ואם כן, כשהכהן עצמו מסרב לתת לו, מדוע שיהיה מותר לאחרים לתת לו.

33. כן מפרש רש"י. אך לכאורה קשה הרי קניין ד' אמות אינו מועיל אלא מדרבנן וכיצד מועיל הוא להפקיע את איסורו מן התורה ולהתירו בבת חורין.

וכתב שם, שאם נאמר שעבד כהן האוכל תרומה מקיים מצות אכילת תרומה. וכפי שמשמע לכאורה בלשון התוספות הנזכר. אם כן ניתן להבין את פשר הדין, שיכול הוא לאכול אצל אחרים, אף שרבו מסרב לתת לו. שהרי לפי זה, אין אכילתו נובעת אלא ממעלתו של רבו [שהוא כהן]. והרי הוא כמו אשת כהן, שאוכלת משום מעלת בעלה הכהן. וודאי שהנותן לה תרומה מקיים בזה מצות נתינה. ולכן, גם כשרבו

וכתב בתשובות חתם סופר (יורה דעה סימן שיד), שבאמת שיטת רש"י בגיטין (להלן דף סד עמוד ב דיבור המתחיל: זוכה), שקניין דרבנן מועיל לדאורייתא. ושלא כשיטת התוספות שם שחולקים.